

Arap Dilbilimci Munzir 'Atâ el-'Ayyâşî'nin Üslûp ve Üslûpbilim'e Dair Görüşleri

Arab Linguist Mundhir 'Aṭā al-'Ayyāshī's Views on Style and Stylistics

Mazhar DEDE¹

Geliş Tarihi (Received): 05.03.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 19.04.2024

Yayın Tarihi (Published): 31.05.2024

Öz: Üslup, klasik kaynaklarda çokça işlenmiş bir konudur. Günümüzde dilbilim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte üslup ve üslupbilim daha da önemli bir alan haline gelmiştir. Dilbilimciler, *kişinin kendisine özgü dil kullanımı* denilebilecek üslup ve dil üsluplarını inceleyen üslupbilimle ilgili kayda değer çalışmalar yapmışlardır. Bu konuları müstakil bir eserle ele alıp inceleyen modern Arap dilbilimcilerden biri de Munzir Atâ el-'Ayyâşî'dir. Bu çalışmanın amacı Munzir Atâ el-'Ayyâşî'nin çalışmalarını genel olarak taranarak üslup ve üslupbilimine dair görüşlerini tespit etmektir. Bu amaçla yürütülen çalışma ile el-'Ayyâşî'nin başta *el-Üslûb ve Tahlîlu'l-Hitâb* adlı eseri olmak üzere konuyla ilgili tercüme ettiği eserler incelenmiş ve özgün fikirleri örneklerle birlikte ortaya konulmuştur. Bununla birlikte el-'Ayyâşî'nin, başta üslupbilim olmak üzere farklı alanlarda tercüme de bulunmaktadır. Klasik ve modern Arap dilbilimcilerin üslup ve üslupbilim hakkındaki görüşlerin ele alındığı çalışmalardan farklı olarak söz konusu şahsın doğrudan konuyla ilgili eserlerinden hareketle fikirlerini ortaya koymak oldukça önemlidir. Yapılan inceleme sonucunda el-'Ayyâşî'nin üslûbu daha çok dilsel sapma, söz ve sözdizimi açısından alışık olunandan farklı bir yolu tercih etme olarak ele aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Retorik, Üslûp, Üslûpbilim, Munzir Atâ el-'Ayyâşî.

&

Abstract: Style is a subject that is widely discussed in classical sources. Today, with the developments in the field of linguistics, style and stylistics have become an even more important field. Linguists have made noteworthy studies on stylistics, which examines style and language styles, which can be called a person's unique use of language. One of the modern Arab linguists who dealt with and analysed these issues in a separate work is Mundhir 'Aṭā al-'Ayyāshī. The aim of this study is to identify Mundhir 'Aṭā al-'Ayyāshī's views on style and stylistics by scanning his works in general. With the study conducted for this purpose, al-'Ayyāshī's translated works on the subject, especially his work *al-Uslûbiyah wa-tahlîl al-khiṭâb*, have been examined and his original ideas have been put forward with examples. In addition, al-'Ayyāshī has translations in different fields, especially in stylistics. Unlike the studies on the views of classical and modern Arabic linguists on style and stylistics, it is very important to reveal the ideas of the person in question directly from his works on the subject. As a result of the analysis, it has been concluded that al-'Ayyāshī mostly deals with style as a linguistic deviation, preferring a different way from the usual one in terms of vocabulary and syntax.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Rhetoric, Style, Stylistics, Mundhir 'Aṭā al-'Ayyāshī.

Atf/Cite as: Dede, Mazhar. "Arap Dilbilimci Munzir 'Atâ el-'Ayyâşî'nin Üslûp ve Üslûpbilim'e Dair Görüşleri". *Dergiabant* 12/1 (Mayıs 2024), 199-215. doi: 10.33931/dergiabant.1447666

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mazhar Dede, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, mazhardede@yyu.edu.tr.

1. Giriş

Üslûp, çok sıkça kullanılan bir terim olmasına rağmen ne olduğuyla ilgili herkes tarafından kabul görmüş ortak bir tanımı henüz yapılmış değildir. Çok sık kullanılmasıyla birlikte bir bilim dalı olarak yeni olması araştırmacıların merakını cezbetmektedir. Batı ve Arap dünyasında olduğu gibi ülkemizde de başta yapılan tanımları bir araya getirme, yeni bir tanım çabası ortaya koyma ve konuyla ilgili ilk belirlemeleri gözler önüne serme çabasına yönelik önemli çalışmalar bilim dünyasına kazandırılmıştır. Şerif Aktaş'ın *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*, Ahmet Çoban'ın *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, Mustafa Karabulut'un *Üslûpbilim ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir İnceleme*, Mazhar Dede'nin *Üslûp Stilistik Bir İnceleme: Subhî Fahmâvî Romanları Örneği* kaleme alınmış önemli eserlerdir. Ayrıca Zeki Karakaya'nın "Üslûp ve Üslûpbilim Kuramları" Mehmet Önal'ın "Edebî Dil ve Üslup" Celalettin Divlekçi'nin "Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi I" ve "Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi II" İbrahim Karahancı'nın "Üslup Belirleme Girişimlerine Dil Verileri Üzerinden Yaklaşmak" ile Adem Çalışkan'ın "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine 1" "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine 2" ve "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine 3" adlı makale çalışmaları alana ilgi duyan araştırmacılara yol göstermektedir. Arap dünyasında da üslûp ve üslûpbilim konusu oldukça yoğun bir şekilde ele alınmış ve bu çalışmalar gerek kitap gerekse makale şeklinde alana kazandırılmıştır. Kaleme aldığı müstakil eser ve yaptığı tercümelemlerle bu alanda söz sahibi olan Munzir Atâ el-'Ayyâşî'nin konuyla ilgili fikirlerini ortaya koyma şekli ve düşüncelerini değişik metinlerden örneklerle zenginleştirmesi onu diğerlerinden farklı kılmaktadır. Bu çalışma, konuyu bu tarzda ele alan bir şahsın fikirleri etrafında yoğunlaşarak incelemesi yönüyle diğerlerinden farklılaşmaktadır.

"İnsanın üzerindeki tüm elbise ve diğer şeyler" anlamındaki س-ل-ب kökünden² türetilen ve sözlüklerde "takip edilen yol, tarz, yöntem, kişiye özgü ifade özelliği, tavır, sanat, kelimenin kullanım hususiyeti" şeklinde tarif edilen³ üslûp için birbirine yakın tanımların yanı sıra birbirinden çok uzak tanımlar da yapılmıştır. Ortak bir tanımın olmayışını Buffon'un (öl. 1788) "üslûp kişinin kendisidir" ya da "üslûp insandır" şeklinde de çevrildiği⁴ *Le style est l'homme mème*⁵ tanımında bulmak mümkündür. Üslûp kişinin kendisi, kişiler de yaratılış, karakter, huy, mizaç, düşünme biçimi, zihin dünyası, yetiştirme tarzı, aile ortamı, yetiştiği çevre, gördüğü eğitim, beslenme şartları vb. açılardan birbirilerinden tamamen farklı olunca üslûp için net ve sınırları çizilmiş bir tanımdan söz etmek mümkün olamamaktadır. Bununla birlikte tanım yapılırken iletişimin üç unsuru⁶ olan hatip, hitap ve muhatap arasında bir seçimin yapılarak tanımlamanın bu ögeye göre şekillenmesi de farklı tanımların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Tanımın merkezine hatip/göndericiyi alanlar üslûbu tanımlarken dilimize önceleri "tarz-ı beyân aynı insandır" ya da *Recâzâde* Mahmut Ekrem'in (ö. 1914) "üslûb-ı beyân aynıyle insandır." şeklinde çevirdiği⁷ Buffon'un *Le style est l'homme mème*⁸ "üslûp kişinin kendisidir"⁹ şeklindeki tanımı esas alırlar. Max Jakob (1876-1944), Bloobfield (1887-1949), Gustave Flaubert (1821-1880) ve "üslûp düşüncenin fizyonomisidir" diyen Schopenhauer (1788-1860), kaynak yani hatipten yola çıkarak üslûbu tanımlamaya çalışanların başında gelmektedirler.¹⁰

² Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Abdulhamit Hindâvî (Beyrût: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 2/262; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harun (Dâru'l Fikr, 1979), 3/92; Ömer b. Ahmed Zemaşerî, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsul-'uyûn (Beyrût: Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 1/468; Muhammed b. Mükarrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Kahire: Daru'l-Me'arif, ts.), 3/2057-2059.

³ Zemaşerî, *Esâsu'l-belâga*, 1/468; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/2058-2059.

⁴ Şükrî Muhammed İyâd, *Medhal ilâ 'ilmi'l-üslûb* (Mekteb Mubâreku'l-'Âm, 1992), 14; Ahmed Emin, *en-Nakdu'l-edebî* (Kahire: Kelimat, 2012), 102; Salah Fadl, *'İlmu'l-üslûb* (Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1998), 96; Ali İzzet, *el-İtticâhâtu'l-hadîse fi 'ilmi'l esâlib ve tahlili'l-hitâb* (Kâhire, 1996), 7; Şahap Bulak, "Bir Mikro Üslup İnceleme Denemesi: Ahmed Arif'in Merhaba, İçerde, Ay Karanlık Şiirlerinde Üslup", *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 55 (2016), 278.

⁵ Buffon, "Üslûp Hakkında Nutuk", çev. Sabahattin Eyuboğlu 7 (1941), 37.

⁶ Roman Jakobson, *Kadâyâ'ş-şî'riyye*, çev. Muhammed el-Vâlî - Mübarek Hanuz (Fas: Dâru Tubikal, 1988), 27.

⁷ Ahmet Çoban, *Edebiyatta Üslûp Üzerine: Sözü'n Tadım Dilde Duymak* (Ankara: Akçağ, 2004), 14.

⁸ Buffon, "Üslûp Hakkında Nutuk", 37.

⁹ İyâd, *Medhal ilâ 'ilmi'l-üslûb*, 14; Emin, *en-Nakdu'l-edebî*, 102; Fadl, *'İlmu'l-üslûb*, 96; İzzet, *el-İtticâhâtu'l-hadîse fi 'ilmi'l esâlib ve tahlili'l-hitâb*, 7; Bulak, "Bir Mikro Üslup İnceleme Denemesi: Ahmed Arif'in Merhaba, İçerde, Ay Karanlık Şiirlerinde Üslup", 278.

¹⁰ Abdüsselam el-Misiddî, *el-Üslûbiyye ve'l-üslûb* (Dâru'l-Arabiyye li'l-Kuttâb, ts.), 67.

Belağat ilmindeki “sözün muktazâ-ı hâle uygun olması” ilkesini hareket noktası olarak kabul edenler ise muhatabın yaşı, bilgi düzeyi, yaşadığı çevre, cinsiyeti vb. birçok yönünü düşünerek üslûbu tanımlamışlardır. Bu tanımlarda dikkat çeken husus, temel referans kaynağının sözün alıcıda meydana getirdiği etki olmasıdır. “Üslûp, hatibin, estetik olma kaygısıyla birlikte muhatabın konumunu göz önünde bulundurarak dilsel tercihlerde bulunmasıdır”¹¹ tanımı bu anlayıştan hareketle yapılmış bir tanımdır.

Gönderici ile alıcı arasındaki iletişimi sağlayan mesaj, hitap veya koda odaklananlar ise dil eksenli bir tanım çabasında olmuşlardır. Bunların başında gelen dilbilimciler üslûbun özgün olmasının kaynağı olarak tercih edilen dili görmüşlerdir. Burada muhatabı etkileyecek, zihninde uzun süre kalacak, ona hayal aleminde bir gezinti yaşatıp zihnini sürekli canlı tutacak bir dil kullanmak esas amaçtır. Bunu sağlayacak etken ise günlük dilde sıkça kullanılan ifadeleri tercih etmeyip gerektiğinde farklı eşdizimlere ve dilsel sapmalara yönelip alışık olunandan kurtulmadır. “Üslûp, alışık olunandan farklı bir dili ve herkesten ayrı bir anlatım tarzını benimsemektir”¹² tanımı bu anlayışı yansıtmaktadır. “Üslûp, karşındakini duygusal yönden etkileyecek dilsel gereçleri tercih etmektir”¹³ ya da “üslûp göndericinin kastettiği manayı ifade etmek için bir araya gelmiş birbiriyle uyumlu lafızlardır”¹⁴ tanımları da duygu ve düşüncenin aynası olarak kabul edilen¹⁵ dilden hareketle yapılmış tanımlardır.

Üslûbu tanımlayanların tek hareket noktası sadece iletişimin üç temel ayağı olmamakla birlikte zikredilenden farklı tanımlar da yapılmıştır. Bu tanımların bir araya getirildiği bilimsel çalışmalar¹⁶ konuya bütüncül bir bakışla bakabilme imkanını sağlamaktadır.

İlk çağda üslûp konusu daha çok retorik ve cedel konusu içinde ele alınmıştır. İlk çağ filozoflarından Platon (m.ö. 428-348) kaleme aldığı eserinde tartışma üslûbundan bahsederek yanlış dil ve üslûbun kişiyi amaçladığı hedeften uzaklaştırdığını dile getirmiştir.¹⁷ Onun öğrencisi Aristo (m.ö. 384-322) *Retorik* adlı eserinde sözün gücünü artırma yöntemleri üzerinde durmuş ve söze güç katacak, muhatabı etki altına alacak ve sonunda onu anlatım ve ikna konusunda istenilen noktaya getirecek üslûbun özelliklerini sıralamıştır.¹⁸ Şair olmadan önce çiftçilik ve çobanlıkla uğraşan¹⁹ Publius Maro Vergilius (m.ö. 70-19)'a ait olan ve “Vergilius'un çarkı” olarak isimlendirilen iç içe çemberler şeklindeki şeması, üslûbun ortaya konulmasında oldukça orijinal bir çalışma niteliğindedir. 18. yüzyılın sonlarına kadar üslûba dair bu ayırım, ölçü olarak kabul edilmiş ve alanda söz konusu çalışmadan oldukça istifade edilmiştir. Vergilius'un bu yöntemi nesir alanında kullanıldığı gibi edebiyatın diğer alanları olan şiir, tiyatro vb. alanlarında da tercih edilen bir yöntem olmuştur. Bu zamana kadar dil veya ifade olguları için “manaya giydirilen elbise” tanımı yapılmıştır. Üslûp ise bu elbisenin tarzlarından bir tarz olarak kabul edilmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru romantizm hareketinin Avrupa'da yayılmasıyla birlikte üslûp, sahibinin ayrılamaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Üslûbun ulaştığı bu noktayı Buffon “üslûp şahsiyetin ta kendisidir” şeklinde ifade etmiştir. Böylelikle üslûp daha çok manzum ya da mensur bir metni inşa eden birinin dilsel, dil bilimsel ve semantik açısından tercihte bulunması olarak görülmüştür. Bu tercihi çözümlenmenin yolu da konuşmacı ile dinleyici ya da okuyucu arasında konuşmanın anlamında var olan ilişki ve insanların sözcüğe bir sembol olarak yükledikleri şeyleri ya da anlamları incelemek olmuştur.²⁰

¹¹ Salih Atiye Metar, *fi't-Tatbikâti'l-üslûbiyye* (Kâhire: Mektebu'l-Âdâb, 2004), 14.

¹² Metar, *fi't-Tatbikâti'l-üslûbiyye*, 14-16.

¹³ Rababa'e, Musa. *el-Üslûbiyye mefâhimuhâ ve tecelliyâtuhâ*. (İrbid: Dâru'l-Kindî, 2003), 25,27.

¹⁴ Ahmet eş-Şâyib, *el-Üslûb* (Kâhire: Mektebetu'n-Nehdetu'l-Misriyye, 1991), 46.

¹⁵ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret: Devir, Şahsiyet, Eser* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 185.

¹⁶ Celalettin Divlekçi, “Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi-I”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* II (2007), 117-133; Celalettin Divlekçi, “Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi-II”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I (2008), 223-252; Adem Çalışkan, “Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine -I: İlk Belirlemeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/34 (2014), 29-52.

¹⁷ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 155.

¹⁸ Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan (Yapı Kredi Yayınları, 2013), 165-168.

¹⁹ Emin Selame, *Enâşîdu'r-Ruâ't li Virçil* (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1950), 8.

²⁰ Mecdî Vehbe - Kamil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb* (Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1984), 34-35.

Doğuda ise üslûp konusu her ne kadar teorik olarak belli bir zemine oturtulmamış olsa da özellikle Kur'ân'ın sahip olduğu eşsiz tarzı ortaya koymaya yönelik eserlerde bu konu sıklıkla işlenmiştir. İnsanların, benzerini ortaya koymada aciz kaldıkları Kur'ân üslûbu işlenirken, metnin dilsel özellikleri zihinleri yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. Başta Câhiz (öl. 255/869) olmak üzere klasik âlimler erken dönemde adeta insanın kimliği görevini gören dil tercihleri ve dilsel seviyeler konusunu ele almışlardır.²¹ İbn Kuteybe (öl. 276/889),²² Tabataba el-Alevî (öl. 322/934),²³ Hattâbî (öl. 388/998),²⁴ Kâdî Abdulcebbar (öl. 415/1025),²⁵ İbn Reşîk (öl. 456/1071),²⁶ Abdulkâhir el-Cürcânî (öl. 471/1078),²⁷ Sekkâkî (öl. 626/1229),²⁸ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr (637/1239),²⁹ Hazım Kartâcennî (öl. 684/1285),³⁰ Hatîp el-Kazvîni (öl. 739/1338),³¹ Yahya b. Hamza el-Alevî (öl. 749/1348),³² İbn Haldûn (öl. 808/1406),³³ gibi klasik âlimler metin ya da metinler hakkında değerlendirmelerde bulunurken üslûp kavramından doğrudan ya da dolaylı olarak faydalanmışlardır. Bu da her ne kadar günümüz anlamıyla sınırları ve kavramsal çerçevesi tam olarak oluşturulmamış olsa da bu kavramın söz konusu klasik âlimler tarafından günümüz anlamıyla sıkça kullanıldığını göstermektedir. Belâgat ilminde özetle "sözü başka bir mefhumda ele alarak karşılık verme, muhataba beklemediği bir şekilde cevap verme" şeklinde tanımlanan³⁴ üslûb-i hakîm konusunun erken dönem âlimler tarafından ele alınmış olması bunun bariz bir örneğidir.

Üslûp ve üslûpbilimin doğu ve batı dünyasında geçirmiş olduğu tarihi süreçle ilgili çalışmalar³⁵ olmakla birlikte farklı birkaç noktaya temas etmekte yarar vardır. Üslûbun sanat, estetik, hitabet, belâgat gibi birçok alanla yakın ilişkisinin yanında sözle olan ilişkisi önceliklidir. Yapısalcılık ve göstergebilimin öncüsü olan Ferdinand de Saussure'ün dil-söz ayırımı³⁶ üslûpla sözün bağlantısının bu önceliğini ortaya koymaktadır. De Saussure'ün dil-söz ayırımı klasik kaynaklarımızdaki (اللسان), (اللغة), (الكلام) ve (القول) kavramları arasındaki farkı akıllara getirmektedir. Nitekim de Saussure'den çok önce ortaya konulan bu ayırımın modern dilbilimcilerin dil-söz ayırımından farklı olmadığı iddia edilmiştir.³⁷

Günümüzde bu kavramların kullanımları konusundaki muğlaklığın önemsenmeden hatta bazen farkına bile varılmadan kullanılması, anlam karmaşasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla hem konuyla bağlantısı hem bu muğlaklığın giderilmesi amacıyla bu kavramlar arasındaki farktan öz bir şekilde bahsetmek gerekmektedir. Klasik Arap dilcileri اللسان kavramının diğer üçü yani (اللغة), (الكلام) ve (القول) kavramlarını kapsayan bir çatı görevini gördüğünü ifade etmişlerdir. Buna göre (اللسان) kavramı modern dilbilimcilerin aksine (اللغة), (الكلام) ve (القول) olarak üç kısma ayrılmaktadır. (اللغة) *insanların fikir ve düşüncelerini dile getirdikleri seslerdir. (الكلام) tek başına bir anlam ifade eden lafızlardır. (القول) ise tek başına bir anlamı olan ya da olmayan lafızlardır.* Bu tanımlara göre her kelam kav; ancak her kav kelam değildir hükmü ortaya

²¹ Yusuf Ebu'l 'Adûs, *el-Üslûbiyye er-ru'ye ve't-tatbîk* (Amman: Dâru'l-Musîre, 2007), 11.

²² Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbnu Kuteybe, *Te'vilu müşkil'l-Kur'an*, thk. Seyid Ahmed Sakr (Kâhire: Darü't-Türâs, 1973), 12-13.

²³ Muhammed Ahmed Tabataba el-'Alevî, *'İyaru's-ş-ş-ir*, thk. Abdussatır Abbas (Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 11.

²⁴ Hamd b. Muhammed El-Hattâbî, *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân (Selâse resail fi i'câzi'l-Kur'ân)*, thk. Muhammed Ahmet Halifullah - Muhammed Zağlul Selam (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1956), 65-66.

²⁵ Şevkî Dayf, *el-Belâğa tatavvur ve târih* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1965), 115-117.

²⁶ Ebû Alî el-Hasen İbnu Reşîk el-Keyrevânî, *el-'Umde fi sinâ'ati's-ş-ş-iri ve nakdihi*, thk. Abdulvahit Ş'alan (Kâhire: Mektebet'l-Hâncî, 2000), 412.

²⁷ Abdulkâhir Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz Sözdizimi ve Anlambilim*, çev. Osman Güman (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 34,81,468.

²⁸ Muhammed b. Ali Es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Naim Zerkûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 168-169,199.

²⁹ Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-ş-ş-ir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamit (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 2010), 2/4.

³⁰ Ebû'l-Hasen Henüddîn Hâzim b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed el-Kartâcenni, *Minhâcu'l-buleğâ ve sirâcu'l-üdebâ*, thk. El-Habîb İbnu Havce (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1986), 364.

³¹ Hatîp el-Kazvîni, *Telhîşü'l-miftâh* (Pakistan: Mektebetü Büşrâ, 2010), 32-34.

³² Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *et-Tirâzü'l-mütezzamin li-esrâr'i'l-belâğa* (Mısır: el-Muktatîf, 1914), 2/222-227.

³³ Abdurrahman ibn Haldun, *Mukaddimetü İbn-i Haldun* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 389-390.

³⁴ Teftâzânî, Sa'düddîn, *Muhtasarü'l-me'anî*, (İstanbul:Dâru's-Şifa, 2017), 194-195.

³⁵ Adem Çalıskan, "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-2: Üslûp ve Üslûpbilimin Tarihçesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015), 27-80.

³⁶ Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar (İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998), 50.

³⁷ Münzir Atâ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb* (Şam: Dâru Nînovâ, 2015), 19.

çıkarılmıştır.³⁸ Belirlenen bu sınırlara göre Kur'ân-ı Kerim için (قول الله) ifadesinin kullanılmayacağı bunun yerine (كلام الله) tamlamasının tercih edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.³⁹ (الكلام) söz ile (اللغة) dil kavramları arasındaki fark bunlarla da sınırlı değildir. Dil, kavramlar ile işitsel imgeler arasındaki uyumlu birlikteliğine dayanan bir sistemdir ya da koddur. Söz ise bu kodun veya sistemin konuşan özneler tarafından aktif kullanılması ve uygulanmasıdır. Dil, saf, pasif ve donuktur. Ancak zihinsel ya da hafızanın imkanları ile yeteneklerinden yararlanılarak ve bunların alıcı yetkilerini devreye sokarak ona sahip olunabilir. Söz, dille ilgili her türlü etkinliktir. Dil sistemi ile bağlantılı her çeşit eylem veya aktivite sözün özelliğini oluşturur.

Önceden herhangi bir tasarlama ihtiyacı duymayan, konuşan kişinin de işlevi olmayan, konuşan kişinin belleğine edilgen bir şekilde yerleşen dil ile söz ayrımı sağlıklı yapıldığında üslûp konusu daha iyi anlaşılacaktır. Toplumsal olan dilin bu durumuna karşılık kişisel olan söz, dilin somut ve bireysel kullanımınıdır. Söz kişiye özgü bir olgu ve kişiden kişiye değişkenlik gösterirken⁴⁰ dil bireyden bireye değişkenlik göstermeyen soyut bir olgudur. Dil sosyal bir olgu iken söz, bireyseldir.⁴¹ Bu durumda söz için her bireyin zihnine istemsiz yerleştirilen soyut bir sistem olan dilin bireye özgü kullanılması olarak bahsedilebilir. Yani her bireyde var olan bir sistemin birey tarafından zihin ve düşünce yapısını şekillendiren birçok etkenin katkısıyla özgün bir şekil alması söz konusudur. Bunun sonucunda ise kişinin kendisi olan ve bireyi diğer tüm bireylerden ayıran üslûbu ortaya çıkar.

Üslûp için yapılan tanımlar etraflıca incelendiğinde üslûbun temelinde bahsi geçen dil ve söz olguları arasındaki ayrımın olduğu görülecektir. Tarihin her döneminde sözün gücünü kullanarak hakimiyet kurmak isteyenlerin olduğu⁴² düşünüldüğünde üslûbun sözle eş zamanlı olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus ise üslûbun belağat/retorikle olan yakın ilişkisidir. Üslûp veya üslûpbilimin tarihine göz atıldığında bunun XIX. yüzyılda dilbilimin gelişmesi ile birlikte etki alanlarını kaybeden Batıda retorik, Doğu dünyasında ise belağat olarak isimlendirilmiş alanların yerine geçmiş yeni bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Üslûpbilimin retorik veya belağat ilminin varisi veya ondan çıkan bir ürün olduğu görüşü bazı dilbilimciler tarafından üslûpbilimin belağata alternatif olarak ortaya çıktığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu alternatifliğin farklı tarafı, varisin ya da sonradan ortaya çıkan ürünün kendisini ortaya çıkaran alanı yok ettiği bir alternatiflik ilişkisi şeklinde olduğudur. Yani üslûpbilim bir yanda kendisini ortaya çıkaran belağat ilminin uzantısı ve devamı durumundayken öte yandan onu ortadan kaldıran bir konumdadır. Başka bir deyişle belağat ilmi üslûp ve üslûpbilimin varlık sebebi, üslûp ve üslûpbilim ise belağatın yok olma sebebi konumundadır. Üslûpbilim ve belağat arasındaki bu kaotik ilişki için bir varlığın başka bir varlık karşısında hem kesintisiz hem de kesik kesik çizgi benzetilmesi yapılmıştır.⁴³

Yeni bir alan olması hasebiyle üslûpbilim için de kapsamlı bir tanım yapmak oldukça zordur. Yapılmış farklı tanımları bir araya getiren çalışmalara⁴⁴ bakıldığında *dilbilimin ilke ve metotlarından faydalanarak biçemin incelenmesi, biçem ölçütlerinin tespit edilmesi ile uğraşan inceleme alanı*⁴⁵ tanımı derli toplu bir tanım olduğu anlaşılmaktadır. Konusu nazım veya mensur bir metni üslûp veya üslûpbilim açısından ele alıp incelemek olan üslûpbilimin görevi veya amacı, yazarın oluşturmuş olduğu metninde bir şekilde kodlamış veya şifrelemiş mesajları ortaya çıkarmaktır.⁴⁶ Başka bir ifadeyle üslûpbilimin görevi, metindeki

³⁸ Ebu'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrût: Daru'l-Hüdâ, ts), I/17-18.

³⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/18.

⁴⁰ Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, 43-44.

⁴¹ Oswald Ducrot - Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopedique des sciences du langage* (Paris: Editions du Seuil, 1972), 156,157; el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 20.

⁴² Buffon, "Üslûp Hakkında Nutuk", 32.

⁴³ el-Misiddî, *el-Üslûbiyye ve'l-üslûb*, 52.

⁴⁴ Çoban, *Edebiyatta üslûp üzerine*, 81-82; Çalışkan, "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine -1: İlk Belirlemeler", 37.

⁴⁵ Kâmile İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2013), 51-52.

⁴⁶ Çalışkan, "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine -1: İlk Belirlemeler", 39.

dilbilimsel özellikleri tespit edip yazarın düşüncelerini ifade etmedeki dil ve dilsel hususiyetlerini açığa çıkarmaktır.

2. Munzir Atâ el-'Ayyâşî'nin Hayatı ve Eserleri

Yazar, eleştirmen, mütercim, düşünür, araştırmacı ve dilbilim alanında akademisyen olan Munzir Atâ el-'Ayyâşî 24 Haziran 1945 yılında Suriye'nin Halep kentinde dünyaya geldi. İlk eğitimini Halep'te bulunan Kral Faysal ve Me'mûn eğitim kurumlarında tamamladı. 1966 yılında liseden mezun oldu. Ülkedeki siyasi olaylardan ötürü lisans ve lisansüstü eğitimine Fransa'da devam etmek zorunda kaldı. Yüksek lisans ve 1979 yılında doktorasını Fransa Aix-En-Provence şehrinde dilbilim sahasının karşılaştırmalı üslûpbilim alanında yaptı. Daha sonra Mısır'da hayatına devam eden el-'Ayyâşî ikinci doktorasını Kahire üniversitesinde aynı alanda 1983 yılında tamamladı. Suriye ve Suudi Arabistan'ın farklı üniversitelerinde 1996 yılına kadar üslûpbilim kürsülerinde çalışmalar yürüttükten sonra Bahreyn Üniversitesinde profesör olarak çalışmaya başladı. Üslûp ve üslûpbilimle ilgili çalışmalarının yanında farklı hakemli dergilerde editörlük başta olmak üzere danışma kurulu veya yayın kurulu üyeliği gibi çeşitli görevleri de ifa etmiştir.⁴⁷

Eserleri

Makâlât fi'l-üslûbiyye, 1990.

Kadâyâ lisâniyye ve hadâriyye, 1991.

el-Lisâniyyât ve'd-delâle, 1996

el-Kur'ân ve't-telakkâ, 2013

el-'Alâmâtiyye, 2013

el-Üslûb ve tahlîlu'-hitâb, 2002

el-Kur'ân min binâi'n-nass ilâ binâi'l-'âlem, 2015

Munzir Atâ el-'Ayyâşî, batılı farklı yazarlara ait eserleri Arapçaya çevirmiştir. Tercüme ettiği eserlerin büyük çoğunluğunun Fransızcadan olması şahsın Suriye'den Fransa'ya göç edip bir süre orada yaşamıyla ilgilidir. 'Ayyâşî'nin batı dünyasından tercüme ettiği eserlerin dilbilim ve üslûpbilimle ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Tespit edilen çevirileri şunlardır:

'İlmu'd-dalâle, (Pierre Guiraud), 1988

'İlmu'l-işâra, (Pierre Guiraud), 1988

Lezzetu'n-nass (Roland Barthes), 1992

'İlmu'l-işâre, (Pierre Guiraud), 1992

Etyâfu Marx (Jacques Derrida), 2015

el-Edeb fi hatar (Tzvetan Todorov), ts

en-Nakdu'edebî fi'l-karni'l-'işrîn (Jean Yves Tadie), 1987

Nakd ve hakîka (Roland Barthes), 2002

Heshesetu'l-luğa (Roland Barthes), ts

Kâmusu'l-meysi'l-cedîd li 'ulûmi'l-lisân (Oswald Ducrot), 2003

Îâdetu kirâeti'l-Kur'ân (Jacques Berque), 2005

el-Üslûbiyye (Pierre Guiraud),

Kullu beşer kazibûn (Alberto Manguel), 2014

⁴⁷ "منذر عياشي" (Erişim 26 Şubat 2024).

3. Munzir Atâ el-'Ayyâşî'nin Üslûp ve Üslûpbilimle İlgili Görüşleri

Üslûp için diğer dilbilimcilerin net bir tanımlarının olmaması durumu 'Ayyâşî için de söz konusu olmasının yanında kendisinde farklı bir tanım çabası olduğu da görülmektedir. Onun üslûbu tanımlarken her ikisinin de sistem olarak gördüğü dil ve üslûp sisteminin mukayesesinden yararlandığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Ona göre üslûp, içerisinde dilin özel görevler üstlendiği bir sistemdir.⁴⁹ Bu tanımla da yetinmeyen 'Ayyâşî, Ferdinand de Saussure'un "dil" ve "söz" ayırımının dilbilimin tüm alt dallarını etkilediğini ifade ederek üslûbun, düşüncelerin dil vasıtasıyla ifade edilmesi olduğunu dile getirir. Başka bir ifadeyle üslûp, kişinin düşünce ve fikirlerinin dışı vurumu ya da bireyin sahip olduğu fikrin en bariz göstergesi olduğunu ifade etmektedir.⁵⁰

'Ayyâşî, dil ve üslûbu ayrı birer sistem olarak görürken sistemin ne olduğu ile ilgili de bir anlam ve anlamlandırma arayışına girmektedir. Sistem kavramını anlam açısından doğru konumlandırmanın üslûp ve üslûpbilimin görevini belirlemede fayda sağlayacağını düşünmüştür. Yapılan pek çok tanım arasında *sistem*, *kendi içerisinde uyumlu ve tutarlı öğeler kümesidir* veya *sistem*, *sınırları aralarında birbirileri ile ilişkili öğeler tarafından belirlenmiş unsurlar bütünüdür* tanımının isabetli olduğu kanaatine varmıştır. 'Ayyâşî sistem kavramından hareketle dil sistemi ile üslûp sistemi ve üslûpbilim arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır. Ona göre üslûpbilim ise söz bileşenlerinin birbirileri ile olan uyumunu, tutarlılığını ve örtüşmesini inceleyip sözü meydana getiren dilsel öğelerin birbirileri ile olan anlamsal ilişkiyi ortaya çıkaran bir alandır. Yapılan bu tanımlar sonucunda üslûbun, dil tarafından düzene sokulduğu bir karmaşalar sistemi olmadığı aksine dilin, içerisinde kendisine has özellikleri sergilediği ve düzen sağladığı bir sistem olduğu ortaya çıkmaktadır. Üslûp sisteminin tam olarak zihinlerde yer edinmesi ve anlaşılmasının temel şartı içerisindeki dil sisteminin tam olarak anlaşılmasıdır.⁵¹ Başka bir ifadeyle üslûp sistemini anlamak ve kavramak için onun bir nevi malzemesi olan dil sisteminin tam anlaşılması ve bu iki sistemin birbirileri karşısında sınırlarının tespit edilip aradaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konması gerekmektedir. Bunu yapabilmeyen yolu üslûpbilim ile dil sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktan geçmektedir.

Dil ya da dil sistemi, eskiden beri insanların zihinlerini meşgul etmiş bunun sonucunda dil ile ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Bunlardan "dil, insanların fikir, düşünce ve amaçlarını onunla ifade ettiği sesler bütünüdür."⁵² Toplumun, söz söyleme konusunda üzerinde anlaşma sağladığı varlıktır.⁵³ Dil yetisinin toplumsal bir ürünü ya da toplumca benimsenmiş uzlaşım bir düzendir"⁵⁴ şeklindeki tanımlara dikkat edildiğinde dilin farklı fonksiyonlarının ön plana çıkarıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Yapılan bu tanımlara göre dil, sessel bir olgudur. Aynı zamanda sosyal bir varlık olan bireyin fikirselle ve düşünsel dünyasını seslere döktüğü için toplumu oluşturan fertler arasındaki iletişimi sağlama görevini yerine getirmektedir. Bu itibarla dil, birey ve toplum nezdinde istisnai bir görev üstlenmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde fonksiyonel ve güçlü bir dil, güçlü bir iletişim bu da beraberinde güçlü bir toplumu ortaya çıkarmaktadır.

'Ayyâşî bu tanımlardan hareketle dil ve üslûp alanlarının karşılıklı durumlarını açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre üslûp da dil gibi bir sistemdir. Dil, yukarıdaki tanımlarda geçen kendisine özgü görevlerini bu sistemin kendisine sağladığı alanda icra etmektedir. Dilin özel görevlerini yerine getirmede başarılı olması ona alan açan üslûbun güzelliği ile orantılıdır. Başka bir ifadeyle iletişimi dinamikleştiren ve adeta bir enerji kaynağına dönüştüren önemli etkenlerden biri söz ve sözdizimin isabetli oluşudur. Sözcüklerin cümle içerisindeki isabetli ve uyumlu dizimleri metin sahibi için bir başarı

⁴⁸ "منذر عياشي". https://www.goodreads.com/author/show/4093008._ Erişim 26 Şubat 2024.

⁴⁹ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 83.

⁵⁰ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 31,32.

⁵¹ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 83.

⁵² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/33.

⁵³ İbn Sinân el-Haffâcî, *Sirru'l-fesâhe* (Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî, 1932), 43.

⁵⁴ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Multilingual, 2002), 71.

olduğu gibi okuyucu için de bir canlılık kaynağıdır. Söz konusu iki sistemin birbirini tamamlama görevlerinin yanında ortaya konulmuş bir metne yaklaşım tarzları arasındaki benzer ve farklı noktalardan da bahsetmek gerekmektedir.

Dil, cümleye kendisine göre önceden konulmuş kuralların çizdiği çerçeveden bakmaktadır. Başka bir ifadeyle dil, metindeki dilsel öğelerin ne kadar yaratıcı ne kadar farklı olduğuyula ilgilenmez. Cümleler arası öncelik sonralık bakımından uyumun var olup olmamasıyla da ilgilenmez. O, sadece ortaya konulan cümlenin var olan dil kurallarına uyup uymadığıyla ve ifadenin anlam açısından doğru olup olmadığıyla ilgilenir. Onun için en büyük ölçüt, mesajın önceden belirlenmiş kurallara riayet etmesidir. Burada tam bir iletişim en öncelikli hedef olduğundan iletişimin üç unsuru yani gönderici, mesaj ve alıcı da tam aktiftir. Dil, bu unsurlardan hiçbirini göz ardı etmez.

Her ne kadar dil üslûbun ana malzemesi ve varlık sebebi olsa da üslûp onun söz konusu unsurlara baktığı açıdan bakmaz. Onun için zikredilen unsurların önem dereceleri birbirinden farklıdır. Kendisine “olanaklar arasında seçme” veya “yeni bir şey ortaya koyma” zaviyesinden bakıp o şekilde tanımlamaktadır. Kendisine tayin ettiği bu konum sonucunda dil öğeleri arasında seçme eyleminde bulunan gönderici ile seçtiği dilsel öğeler olan mesaj onun önceliğidir. Alıcı bu anlamda onun için daha sonra gelmektedir. O, daha çok cümle veya metindeki söz, sözsöz öğeler ile bu öğelerin dizilişlerindeki benzersizliğe ve bu konudaki öncekilerden farklı olma anlamında yaratıcılığa dikkat eder.

خَلَفْتُهَا بِاللَّهِ يَوْمَ التَّفَرُّقِ وَالْوَجْدِ مِنْ قَلْبِي بِمَا الْمَتَعَلِّقِ

Ayrılık gününde ona Allah'ın adını anarak yemin ettim.

Ve ona bağlı olan kalbime (de yemin ettim)⁵⁵

Sözdiziminde dilsel kurallara uyulmadığını gösteren bu beyitte dil açısından asıl olması gereken (من قَلْبِي (المتعلق بها) şeklinde olmasıdır. Ancak söz diziminde kabih olarak değerlendirilmiş⁵⁶ olsa da şair sıfat ile mevsuf arasını zamirle ayırarak özgün olmayı tercih etmiştir.⁵⁷

Dil açısından verilen mesaj iki soruya muhatap olur. Bu sorular “mesaj ne diyor?” ve “konuşan kim?” Ancak üslûp penceresinden bakılınca sorulan soru “hatip veya gönderici söyleyeceğini nasıl söylüyor?” şeklinde olmaktadır. Bu sorular aynı zamanda mesajın niteliğini de belirlemektedir. Buna göre birinci soruya muhatap olan bir metnin temel gayesi hatip ile muhatap arasında hızlı ve kolay anlaşılır bir iletişim sağlamaktır. Ancak ikinci sorunun sorulduğu bir metin de ise estetik, sanatsal olma ve başkası tarafından oluşturulan metinlerden farklı olma kaygısı söz konusu olmaktadır.

Zikredilen bu farklarla birlikte dil ile üslûp arasında birbirini tamamlama veya birbirini ortaya çıkarma ilişkisi de bulunmaktadır. Her şeyden önce dil olmazsa bir üslûptan da söz edilemeyeceğini bilmemiz gerekmektedir. Buna mukabil üslûp da olmazsa dilin istenilen bir metin oluşturamayacağı bilinmelidir. Aralarındaki bu ilişki *dil, üslûbun vücut şartı; üslûp ise dilin metin dünyasına giriş şartıdır*, denilmiş ve üslûp metin ile dil arasında kopuk olan halka olarak görülmüştür.⁵⁸

Hatip ile muhatap arasındaki iletişim yani mesaj olgusunu ele alan dil ve üslûp zaviyesinden bakıldığında iki farklı dil ya da mesaj ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri sıradan diğeri ise edebi ya da yaratıcı mesaj veya iletişim denilebilecek tarzdadır. Sıradan ya da günlük iletişimde göndericinin çok fazla seçme hakkı bulunmamaktadır. Bu iletişimin temel iki özelliğinden biri iletişimi sağlayan öğelerin tamamı toplumdaki elde edilmiştir ve muhatapın her açıdan bulunduğu yer ve durumunu dikkate almayı gerektiren günlük konuşma diliyle sınırlıdır. Ancak bu sınırlamanın tüm alanları kapsadığı iddia edilemez. Bunun en müstesna örneklerini yine Kur'ân-ı Kerim'de bulmak mümkündür. Birçok ayet ve surenin günlük hayatta karşılaşılan bir olaya binaen nazil olduğu bilinmektedir. Ancak buna rağmen söz konusu ayet ve surelerdeki dil, kendisine özgü ve mu'ciz bir tarzdadır. İkinci özellik ise iletişimde

⁵⁵ Buhtürî, *Divânu'l-Buhtürî*, thk. Hasan Kâmil s-Sîrafî, (Kâhire: Dâru'l-Me'arif, 1963), 581.

⁵⁶ eş-Şâyib, *el-Üslûb*, 200.

⁵⁷ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 102.

⁵⁸ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 96.

bulunan kişi, içerisinde yaşadığı toplumun ortaya koyduğu fonetik, dilsel kurallar ve anlambilimsel kurallara uymak zorundadır. Gramer kurallarını yerli yerinde kullanması ve genel kurallara uyması zorunludur. Dolayısıyla iletişimin unsurları olan gönderici, alıcı ve mesaj üçlüsüyle varlık gösterip bu unsurlar kendisi için olmazsa olmaz konumundadır. Yukarıda bahsedilen estetik ve özgünlük kaygısının esas alındığı edebi veya yaratıcı iletişimde ise işler tam aksinedir. İletişim eyleminde bulunan şahıs dil kurallarında tasarruf yapma yetkisine sahiptir. Bu türde seçim ve değiştirme alanı olağan dışı genişliği ile varlık göstermektedir.⁵⁹

Üslûpbilim, sözü oluşturan sıradan ve herkesin alışık olduğu unsurların birbiriyle olan uyumunu, ortaya çıkardıkları ahengi ve bu unsurların örtüşme durumunu inceler. Bu da üslûbun dil tarafından sistematize edilmiş bir karmaşa olmadığını göstermektedir. Aksine dilin kendisiyle organize edildiği ve bir düzene sokulduğu bir sistemdir. Bu sistem sayesinde dil kendisine özgü bir şekil ve şablona dönüşür.⁶⁰ Burada üslûbun tek başına anlaşılması mümkün olmayan bir düzen veya sistem olduğu, tam olarak anlaşılmasının başka bir dış etken ya da sisteme bağlı olduğu, bu dış etkenin de dil sistemi olduğu vurgulanmıştır. Üslûp karşılaştırma yöntemi ile ortaya konan bir sistemdir. Başka bir ifadeyle o, kendisinden daha geniş ve kapsayıcı olan dil sisteminin içerisinde varlığını idame ettiren özel bir sistemdir.⁶¹

Üslûpsal sistem belli bir ölçüsü olmaması hasebiyle dilsel sistemden daha farklıdır ve hatta daha üstündür. Üslûpsal sistem ölçüsüz olduğu için bir taraftan dili gramer kurallarına aykırı olan bir zeminde inşa ederken başka bir taraftan ise ona gramer, kural ve ölçü olarak bir destek sağlamaz. Bu açıdan üslûpsal sistem dilsel sistemle kıyaslanamaz. Çünkü üslûpsal sistemin kuralı kuralsızlık ve kuraldan uzaklaşma üzerine kurulmuştur. Burada kastedilen kuralsızlık gramer kurallarına uymama, teklik, çokluk uyumuna aykırı hareket etme; dişilik, erillik kurallarına aykırılık ya da anlatımda dilsel araçların alışa gelmişin dışında kullanılması veya sözdizimin bireyselleştirilmesi gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilir.⁶²

Dil sisteminin ise özellikle Arapçada tekil-çoğul, dişilik-erillik, cümle içerisindeki kelimenin görevine uygun ve anlamada temel faktör olan hareke olgusu, fiillerin kendisine uygun olan harf-i cerle kullanımı gibi genel geçerliliği olan kuralları bulunmaktadır. Metin oluşturulurken dil olgusu sahip olduğu bu kurallarını zorunlu kılar. Aynı normatif durumun belağat ilmi için de geçerli olduğu ifade edilmiştir. Belağat ilmi önceden kuralları belirlenmiş bir ilim olarak kabul edilirken üslûp ilminin betimleme ilmi olmasından ötürü kesin bir şekilde bağlı olduğu kurallarının olmadığı ifade edilmiştir.⁶³ Üslûp ilmi, dil ve belağat ilimlerinin aksine kurallardan ziyade kuralsızlığa dayanmaktadır. Hatta dil vasıtasıyla meydana getirdiği metni, dil kurallarına aykırı hareket etmeyi kendisine kural olarak görür. Bu yönüyle üslûp sistemi, kıyası değil sürekli olarak yeniliği esas alır. Sonuç olarak dilin kurallara bağlı olmasına karşılık üslûbun genellikle kurtulup ferdiliği yakalama gereğini gördükçe var olan kurallardan sapması, iki sistem arasındaki temel fark olarak görülmüştür.⁶⁴

Ancak burada önemli bir hususun altını çizmekte yarar vardır. Üslûp ilmi için, tamamen "kural tanımazdır" veya "bu ilmin hiçbir kural ve kaidesi yoktur" denilemez. Böyle bir çıkarım sonucunda üslûp ilmini kurallara uymamasından ötürü zevk ve estetikten yoksunlukla suçlamak da mümkün değildir. Uymayıp reddettiği kurallar, dil gibi kendisi ile sistemini inşa ettiği ancak dışta kalan kurallardır. Yoksa kendisi için zorunlu gördüğü kurallar da vardır. Bunlar birçok kelime arasında söz dizim ve anlama uygun olanı *seçme* ve herkesten farklı bir dil kullanma ya da alışık olunan kullanımlardan *sapma*'dır.

⁵⁹ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 130,131.

⁶⁰ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 85.

⁶¹ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 86.

⁶² el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 86.

⁶³ el-Misiddî, *el-Üslûbiyye ve'l-üslûb*, 52,53; İyâd, *Medhal ilâ 'ilmi'l-üslûb*, 45.

⁶⁴ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 86.

'Ayyâşî'ye göre kişinin üslûbunu farklılaştıran parametrelerin başında herkesin gittiği dilsel yoldan gitmeme ya da alışık olunan dilden farklı bir dili tercih etme anlamında sapma gelmektedir. Alışılmış dilsel kullanımlardan sapmanın farklı çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar; sözcüklerin cümle içerisindeki dizilişleri yani sözdizimi, anlama ve anlamlandırma açısından genel mantıki gidişata uymama, anlam açısından kapalı ve girift bir tarzı tercih etme ile buna benzer farklılıklar olabilmektedir. 'Ayyâşî, konuyla ilgili düşüncelerini Kur'ân surelerinin farklı ayetlerinden örneklerle açıklamaya çalışmaktadır.⁶⁵ Başvurulan ilk örnek

فَلَمَّا رَأَى السَّمْسَ بَارِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي

"Güneşin yükseldiğini görünce işte bu benim rabbim dedi."⁶⁶

ayetidir. Bu ayette dil kaidelerine göre erillik dişilik açısından genel kullanımdan farklı bir kullanım olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere Arapçada kelimelerin müennes ve müzekker olma durumları bulunmaktadır. Arapçanın bu hususiyetinden ötürü seçilen sözcüklerin bu özelliğe uygun kullanılması gerekmektedir. Ayette geçen (شمس) kelimesi semai müennes bir kelimedir. Buna rağmen ona işaret eden (هَذَا) kelimesinin müennes formatta (هذه) şeklinde olması gerekirken (هَذَا) müzekker şekli tercih edilmiştir. Çok hususi bir durum olmadıkça bu kullanım pek tercih edilmemektedir. Bundan dolayı ilk etapta ayette gramer açısından bir hata ya da eksiklik olduğu vehmine kapılmak mümkün olmaktadır. Ancak tefsirlerde ilgili ayetteki bu üslûp tarzına dair dilsel ve anlamsal farklı izahatlar bulunmaktadır. Bu açıklamalardan biri buradaki kullanımın, isim cümlesinin mübteda ve haber öğelerinin uyumunu sağlama amacına yönelik olduğudur. Hatta (رب) kelimesine hürmeten ve insanların, onun dışı bir varlık olarak tahayyül etmelerinin önüne geçme gayesiyle müzekker için kullanılan (هَذَا) sözcüğünün kullanımının vacip olduğu ifade edilmiştir. Bu tercihin benzerini (عَلَامَةٌ) kelimesinde de görmekteyiz. (عَلَامَةٌ) kelimesi daha belîğ olmasına rağmen Allah için Kur'ân'da (عَلَامٌ) kelimesi tercih edilmiştir. Bu tercih sebebinin de aynı nedene bağlı olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷ Aynı ayet için başka izahlar da bulunmaktadır. Bu izahatlardan birine göre buradaki ism-i işaretin bizatihi (شمس) kelimesine değil onun yaydığı ışık (ضوء) (شمس) veya (نور الشمس) 'e işaret ettiği dolayısıyla bu açıdan bakıldığında gramer açısından bir hatanın olmadığı şeklindedir.⁶⁸ Aynı konuyla ilgili yapılan bir başka yorum da (شمس) kelimesinde müennesliğe dair zahir bir işaret olmayışından hareketle burada sözcükler arasında tercih yapma inisiyatifinin metin sahibinde olduğu düşüncesidir. Bu düşünceye göre metin sahibinin sahip olduğu bu muhayyerlik durumu sonucunda söz konusu tercihin yapıldığı ortaya çıkmaktadır.⁶⁹ Nitekim buna benzer tercihleri

وَدَقَّهَا وَلَا أَرْضَ أَبْقَلٍ إِنْقَالًا

فَلَا مُزْنَةً وَدَقَّتْ

Ne bulut yağmur yağdırıyor.

Ne de yer bitki yeşertiyor.⁷⁰

şeklindeki şiir beytinde de görmek mümkündür. Buradaki gramere aykırı gibi görülen (أبْقَل) yerine (أبْقَلت) sözcüğünün tercih edilmesi de (الأرض) kelimesinin hakiki müennes olmaması durumuyla izah edilmiştir.⁷¹ Şair, müennes bir kelimeye gelecek sıfat veya cinsiyette ona uyması gerekli bir öğede iki kelimenin cinsiyet uyumuna çoğunluğun muhtemel tercihinden farklı olarak daha az tercih edilen bir tarzı seçerek şiirine özgünlük katma çabasını göstermiştir.

⁶⁵ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 87,88.

⁶⁶ *Kur'ân-ı Kerim*, ts. el-En'âm, 6/78.

⁶⁷ Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 335; Nâsirüddîn Ebû Saïd Abdullâh El-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve esraru't-tevîl*, thk. Muhammed Subhî (Dimaşk-Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2000), 7/500.

⁶⁸ Muhammed b. İbrahim Es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Ebu Muhammed b. 'Âşûr (Beirut: 2002), 4/165; Muhammed b. Ahmed Eş-Şirbînî, *Tefsîru's-Sirâci'l-Munîr* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 4/343.

⁶⁹ Muhammed b. Abdulcabbâr Es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yaser b. İbrahim (Riyâd: Daru'l-Vatan, 1997), 2/120.

⁷⁰ es-Süyûtî, Celalüddîn, *Şerhu şevâhidi'l-muğni*, thk. Mahmud eş-Şenkâtî (Lecnetü't-Türâsî'l-'Arabî), ts, II, 943.

⁷¹ İsmail b. Hammâd Cevherî, *Sihâh tâcu'l-lüga ve sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979), 4/1937.

Bu ayetteki üslûp farklılığı için yapılan tüm yorumlar oldukça değerli ve ufuk açıcudur. Ancak bir sıralama yapmak gerekirse ر kelimesi ile yani mübtedanın haberle uyum sağlaması şeklinde bir gerekçelendirilmenin, nitekim Zemahşerî böyle düşünmektedir, en başta zikredilmesi gerektiği kanaatini taşımaktayız. Nitekim Allah için müzekker, gaib gibi sıfatlardan bahsedilememesine rağmen Kur'an'da اللہ lafzı dikkate alınarak fiilin bu formatta kullanıldığı birçok ayet örneği bulunmaktadır. Dilciler de bu kullanım tercihlerini bu şekilde yorumlamışlardır.⁷²

Bahsedilen varlığın hakiki müennes olup olmama durumuna bağlı olarak benzer kullanımları farklı ayetlerde bulmak mümkündür.

فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ

"...kime rabbinden bir öğüt gelir bu öğüde uyup yaptığından vaz geçerse geçmişte yaptıkları kendisindedir."⁷³

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ

"Ey insanlar! sizlere rabbinizden bir öğüt gelmiştir."⁷⁴

Ayetlerin birincisinde dışı varlıklar için kullanılan جاءت fiil formatı yerine eril varlıklar için kullanılan جاء fiili, ikinci ayette ise tersi fiil formatı tercih edilmiştir. Burada Arap gramerine aykırı bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Bu durum aykırılıkla değil bahsedilen varlık hakiki müennes olmadığında müzekker kullanımın da olabileceği Arapçada bunun örneklerinin oldukça fazla olmasıyla açıklanmıştır.⁷⁵ Bunun sonucunda Kur'an'ın genel kullanımlardan farklı bir üslûbu ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak tercih edilen dilden farklı bir dil kullanarak sıradanlıktan kurtulup kendisine özgü bir üslûbu oluşturan diğer ayetlerden biri de,

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

"Sizi sarsmasın diye yeryüzüne dağlar ve doğruluğu bulasınız diye de ırmaklar ve yollar yerleştirmiştir."⁷⁶

ayetidir. 'Ayyâşî bu ayette geçen ألقى fiili üzerinde durmaktadır. Onun yapmış olduğu yoruma göre ألقى fiili aldığı mefula göre bünyesinde farklı anlamlar barındırmaktadır. Bu fiil (لقى رواسي) birlikteliğinde أقام، أقام، أسس ve ألقى fiillerinin anlamlarını taşımaktadır. Aynı fiil (لقى ... أنهارا وسبلا) birlikteliğinde ise أجرى جعل، ve أنشأ anlamlarına gelmektedir. Burada bir taraftan farklı fiillerin anlamlarını zımnen taşıyan öbür tarafta kendi anlamından da bir kayıp yaşamayan bir fiilin özellikle tercih edildiği görülmektedir. Böylelikle hem ifadeyi sıradanlıktan kurtaracak hem de arzu edilen anlamı tam olarak yansıtacak bir üslûp tercih edilmiş olmaktadır.⁷⁷

Konuyla ilgili 'Ayyâşî tarafından ele alınan örnek ayetlerden bir diğeri,

وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ

"...ve işaretler de. Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar."⁷⁸ ayetidir.

'Ayyâşî, bu ayetteki üslûp farklılığının fiilin içinde zamir var olmasına rağmen هم munfasıl zamirinin ayrıca kullanılmasında olduğunu düşünmektedir. Zamirin tercih edilmesinin anlamı güçlendirdiği ve vurgu görevini yerine getirdiğini ifade etmiştir.⁷⁹

⁷² et-Teftâzânî, Sa'düddîn, *Tedricu'l-edânî*, (İstanbul: Salah Bilici Kitapevi), ts, 53.

⁷³ el-Bakara 2/275.

⁷⁴ Yûnus 10/57.

⁷⁵ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbu*, thk. 'Abdulcelîl 'Abduh Şelebî, (Beyrût: 'Alemlü'l-Kutub, 1988), I, 358.

⁷⁶ en-Nahl 16/15.

⁷⁷ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 87.

⁷⁸ en-Nahl 16/16.

⁷⁹ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 88.

Tefsirlerde 'Ayyâşî'nin dikkat çektiği (وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ) ayeti ile ilgili yapılan izahatlara bakıldığında bu sözcüklerin büyük bir özenle seçildiği ve sözcüklerin dizilişinin anlama farklı bir zenginlik kattığı gözlerden kaçmamaktadır. Bu izahatlardan dil ve dilin manaya etkisi ile ilgili olup önemli gördüğümüz bazıları irdelemeye çalışalım. Buradaki söz dizimle ilgili iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan biri car-mecrurun takdim edilmesi diğeri ise sanki fazlaymış gibi görünen munfasıl zamirin mukaddem kullanımınıdır. Yani herhangi bir kişiden bu ayetin anlattığı durumu basit anlamıyla ifade etmesi talep edilseydi muhtemelen o kişi benzer anlamı (يَهْتَدُونَ بِالنَّجْمِ) şeklinde ifade ederdi. Ancak ayette muhtemel olan bu basit dil ve anlatımdan çok daha farklı bir üslûp tercih edilmiştir. Tercih edilen bu üslûpta hem seçilen söz hem de söz dizimi merak uyandırmaktadır. Aynı merak bazı müfessirlerde de hasıl olmuş ki telif ettikleri eserlerinde bu konuyu ele almışlardır.

Yoğun bir şekilde ticaret yolculuğuna çıkan Kureyş kabilesine veya denizde yolculuk yapıp yön bulmada zorluk çeken kimselere işaret olarak değerlendirilen zamirin, anlama yoğunluk katmayla beraber ifadeyi sıradanlıktan kurtarma amacıyla da tercih edildiğini ortaya koyan 'Ayyâşî ayrıca hem car-mecrurun takdiminde hem de var olan zamirin yanında bir zamirin daha kullanılmasında tahsis ve ihtimamın olduğunu dile getirmiştir. Buna göre anlam zımnen şöyle şekillenmektedir:

وَبِالنَّجْمِ خُصُوصًا هُدًى لِّخُصُوصًا يَهْتَدُونَ

"Bizzat onlar özellikle yıldızla yollarını bulurlar."⁸⁰

Tercih edilen dil ve dilsel özelliklerin üslûbu farklı şekillendirmesine verilen başka bir örnek

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّخْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا

"Ve rabbın bal arısına dağlardan evler edin diye vahyetti."⁸¹ ayetidir.

Burada tüm dağ değil dağın bazı yerlerinden anlamını sağlayan من harfinden faydalanılması ve son derece küçük olan bal arısı ile buna mukabil son derece büyük olan dağın yani hacimce birbirine zıt iki varlığın aynı cümlede verilmiş olması üslûbu özgünleştirdiği şeklinde yorumlanmıştır.⁸²

'Ayyâşî'nin, düşüncelerin ifade ediliş tarzının kişinin üslûbunu yansıttığına dair kimi dilbilimcilerin görüşlerine katıldığı dikkat çekmektedir. Özellikle de ifadede, önceden belirlenmiş dil kurallarının veya alışılmış kullanımların dışına çıkıldığında kişinin üslûbunun daha da belirginleştiği fikri onda da kendisini göstermektedir. O, bu düşüncelerini yine Kur'ân'da geçen ayetlerle örneklemektedir. Arapçada gece veya karanlığın çöktüğünü ve sabahın geldiğini anlatmak için ilk akla gelen (غطى الظلام الأرض) ve (جاء الصباح) gibi ifadeler olmaktadır. Halbuki Kur'ân, hemen hemen herkesin kullanmayı tercih ettiği bu ifadeler yerine kendisine has bir üslûpla (والصبح إذا تنفس ve والليل إذا عسعس) ifadelerini kullanmıştır. Tercih edilen bu dil, Kur'ân'ın alışılmışın dışına çıkarak kendine özgü üslûbunu oluşturmuştur.⁸³

'Ayyâşî, özgün üslûbun bir diğer parametresi olarak bir metindeki harf, kelime ve cümle tekrarlarını görmektedir. Yapılan bu tekrarların faydasız olamayacağı, bunların adeta metni oluşturan öğeleri birbirine kenetlediği ve metnin dokusuna işlenen motifler olduğu görüşünü savunmaktadır. Metin içindeki tekrarları harf, kelime ve cümle başlıkları altında ele alan 'Ayyâşî, şiir ya da nesir türde bazen bir, bazen iki bazen de üç ve daha fazla harfin şair veya yazar tarafından tekrarlandığını vurgulamaktadır. Yapılan bu tekrarlardan hitap ya da mesaja ses çeşitliliği, ritim, harmoni, ahenk ve tempo kazandırılarak hem alışılmış kullanımların dışına çıkmak hem de düşünceleri daha güçlü hale getirmek amaçlanmaktadır. Aynı ses özelliğine sahip harflerin tekrarından alıcı ya da muhatabın dikkatini istenilen bir noktaya çekmek de esas gaye olabilmektedir. İbn Zeydûn'un Halife el-Mustekfi

⁸⁰ Sâdeddin Taftâzânî, *Muhtasarul-me'ânî*, thk. İlyas Kaplan (İstanbul: Salah Bilici, 2017), 154,155; El-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî* (Beyrût: Dâru'l-Hayau't-Türâs, ts.), 14/117; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 14/122,123; el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 88.

⁸¹ en-Nahl 16/68.

⁸² el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 89.

⁸³ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 41.

Billâh'ın (öl. 416/1025) kızı Vellâde (öl. 484/1091)'ye aşkını anlattığı ve geçmiş günleri andığı şiirine şöyle başlamıştır:

أضحى النَّهْجِي بَدِيلاً مِنْ تَدَانِيئِنَا   وَنَابَ عَنْ طَيْبِ لُقْيَانَا بِجَافِيئِنَا

Buluşmalarımızın lezzetinin yerine cefa geçti

İncitici olan ise yakınlaşmamızın zor oluşudur.⁸⁴

Beytinde şairin özellikle elif harfini dokuz kez, nun harfini sekiz kez, ba ve ta harflerini de birden çok kez tekrar etmekle alıcı ya da dinleyicinin sessel açıdan dikkatini çekip mesajın onda bıraktığı etkinin dozunu arttırmayı hedeflediği düşünülmüştür.⁸⁵

Metni bir arada tutan, ona tat verip unsurları bir araya getirmede adeta temel harç görevi gören ve üslûbun da en belirgin göstergesi sayılan cümle veya cümlelerin aynı metin içerisinde tekrar edilmesidir. Cümle tekrarları parçaya her defasında farklı bir anlam katarak metni oluşturan öğeleri birbirine bağlamaktadır. Başka bir ifade ile metni, sözün içinde temel rol aldığı bir çeşit dinamik şekle dönüştürür. Cümle tekrarlarının tüm bu görevleri fazlasıyla yerine getirdiği örnekleri Kur'ân-ı Kerim'in Rahmân suresinde bulmak mümkündür. Sürenin tamamı 78 ayetken (فَبِأَيِّ آيَةٍ نُّنَكِّرُ بَانَ) ayeti üçte birinden fazlasına denk gelen 31 defa tekrar etmektedir.⁸⁶

Burada bir noktaya temas etmekte fayda vardır. Kur'ân-ı Kerim'deki tekrarların salt tekrar olup olmadıkları ile ilgili tartışmalar da göz önünde bulundurulduğunda her tekrarın manaya yeni bir anlam kazandırdığı görüşü ağır basmaktadır.⁸⁷ Yapılan bu tekrarlar metne yüceltme, anma, övme, saygı, korkutma, tehdit, gözdağı, vurgulama, teşvik, özendirme, isteklendirme, heyecanlandırma, alıştırma, kınama, azarlama, çıkışma, alay etme, ironi yapma, tahkir, hırslandırma ve mübalağa gibi farklı anlamlar katmaktadır.⁸⁸ Zikredilen ayet tekrarlarında farklı bir tarz yakalamanın yanında söz konusu bu anlam zenginliği de fazlasıyla görülmektedir.

Görüldüğü üzere 'Ayyâşî, üslûbun herkesin tercihinden farklı bir dilsel tercih olarak görmekte ve bu görüşünü ayetlerden örneklerle desteklemektedir. Ayrıca gramer kurallarına aykırı gibi görünen ancak nadir olarak kullanılan dilsel seçeneklerin ve tekrarların metin sahibinin üslûbunu yansıtan önemli noktalar olduğunu düşünmektedir.

Son olarak 'Ayyâşî nazım veya mensur tarzda inşa edilmiş metinlere bakıldığında anlatının farklı seviyeleri ve üslûbun farklı çeşitleri olduğunu iddia etmektedir. Araştırmacılar, anlatının farklı seviyelerde olmasının kaynağı konusunda birbirinden farklı düşünmüşlerdir. Kimileri anlatı seviyelerinin birbirilerinden farklı oluşlarının kaynağı olarak üslûbun farklı olan durumunu gerekçe göstermiştir. Yani üslûbun farklı olması anlatıyı da farklı kılmıştır. Kimi dilbilimci de üslûbun farklı oluşunu toplumu oluşturan fertlerin farklı oluşuna bağlamıştır. Toplumdaki kesimlerin kültür seviyesi ve yaptıkları meslek açısından farklı oluşunu özgün üslûpların ortaya çıkmasının şartı görenlere göre üslûp, toplumun sahip olduğu sosyo-kültürel yapıyı yansıtan bir ayna görevi görmektedir. Aynı toplumda yaşayan insanların sahip olduğu her meslek grubunun kendisine özgü üslûbu bulunmaktadır. Bu meslek grupları, düşünce ve fikirlerini ifade ederken kendilerine özgü dil ve üslûbu tercih ederler. Buna göre basit üslûp, orta üslûp ve yüksek üslûp gibi çeşitler ortaya çıkmaktadır. Basit üslûp yapılabilecek en basit ve sıradan işlerde çalışanların üslûbudur. Orta üslûp, çiftçilikle uğraşan kesimin üslûbunu ifade eder. Yüksek üslûp ise statüsü yüksek olan kesimin üslûbunu temsil etmektedir. Toplum oluşturan bu tabakaları birbirinden ayıran sınır çizgisi görevini üslûp yerine getirmektedir.⁸⁹

⁸⁴ Abdullah Sende, *Dîvânü İbn Zeydûn* (Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 2005), 11.

⁸⁵ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 71,72; Pierre Guiraud, *el-Üslûbiyye*, çev. Munzir Atâ el-'Ayyâşî, (Halep: Daru'l-Hasûb li't-Tibaa', 1994), 23.

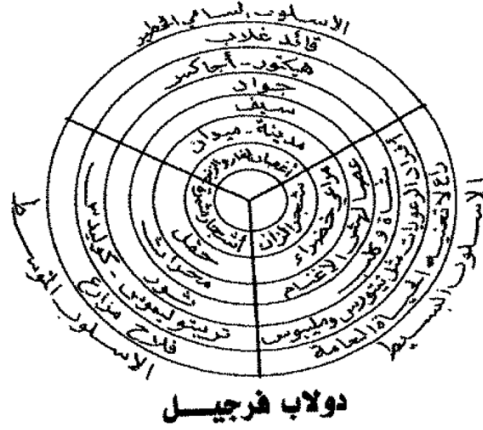
⁸⁶ er-Rahmân 55/13.

⁸⁷ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 77.

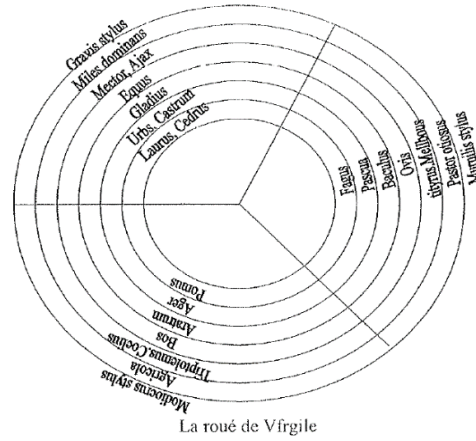
⁸⁸ Muhammed Luthfil Anshori, "Üslûbu't-tekrâr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm", *Journal of Arabic Education and Literature* 1/1 (2017), 70-71.

⁸⁹ el-'Ayyâşî, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*, 104.

'Ayyâşî'nin bu ayırımı, akıllara çiftçi bir ailenin çocuğu olup Roma'da felsefe, edebiyat ve hitabet eğitimi almış⁹⁰ Publius Maro Vergilius'a ait aşağıdaki üslûp şemasını getirmektedir.

Şekil 1

Şekil 2

18. yüzyılın sonuna kadar üslûp alanında ölçü olarak kullanılan bu şemaya göre birbirinden farklı üç çeşit üslûp biçimi ortaya çıkmaktadır. Bunlar: Basit üslûp, orta üslûp ve yüksek üslûptur. Şemada ortaya çıkan üslûplar, fertlerin yaptıkları mesleklerle, yaşadıkları hayat şartlarıyla ve yaşamlarını sürdürmek için kullandıkları alet edevatla ilişkilendirilmiştir. İç içe yedi daireden oluşan bu dairesel şema sırasıyla çoban, çiftçi ve savaşçı mesleklerini icra eden üç kesimi ifade etmektedir. Katmanlar şeklinde uzanan her bölüm, içe doğru üslûbu ifade eden kesimin kullandığı dili veya üslûbu yansıtacak şekilde düşünülmüştür. Komutan Hector, elinde kılıcıyla savaş meydanında cesaret ve kahramanlığı temsil ederken yüksek üslûbun karşılığı olarak takdim edilmiştir. Buna karşı çoban, sahip olduğu ailesi, koyun, sopa, yeşil otlaklar gibi kelimelerle basit üslûbun karşılığı olarak tasarlanmıştır. Vergilius'un dolabında orta üslûbun ise çiftçilik mesleğini icra edip ağaç, meyve, saban işinde çalıştırılan hayvanlar ve ekim biçim işlerinde faydalanılan aletlerini kullanan çiftçiyi karşılayacak şekilde oluşturulduğu görülmektedir. Basit üslûp, süslemelerden arındırılmış meramını muhataba en kısa yoldan iletecek sade bir konuşma diline yakın görülürken orta üslûp zarafetli cümleler ve ince düşünce ürünü ifadeleri temsil eder. Yüksek üslûpta ise duygu derinliğinin imge ve sözcük dağarcığına yansıdığı, süslü sözcüklerin özenle seçildiği ve sözdizimin önemli görüldüğü bir tarz ön plana çıkmaktadır.⁹¹

Burada da 'Ayyâşî'nin toplumdaki statüsü farklı olan kişilerin üslûpları çeşitlendirdiğini görmekteyiz. Farklı meslekleri icra eden kişilerin kullandıkları dilden yola çıkarak bu ayırımı yapması neredeyse aynı ayırımı yapan Romalı Vergilius'tan etkilendiğini ve onun bu yöntemini benimsediğini göstermektedir.

4. Sonuç

Üslûba dair bazı genel bilgilerin klasik kaynaklarda çokça bulunmasına rağmen üslûp için henüz ortak kabul görmüş bir tanım yapılmış değildir. Üslûbun ne olduğuyula ilgili birbirinden farklı tanım çabaları bulunmaktadır. Bu çeşitliliğin nedeni üslûbun iletişimin üç unsuru olan hatip, hitap ve muhatapla da sıkı ilişkili olmasıdır. Her tanım bu üç unsurdan kendince önemli gördüğünü merkeze almıştır. Üslûp konusunu gerek müstakil eserlerde gerekse yaptığı tercümelelerde ele alan Suriye asıllı modern dilbilimcilerinden Munzir Atâ el-'Ayyâşî de dilbilimcilerin çoğunluğu gibi dil, hitap ya da mesaj unsurunu ön planda tutarak üslûba bir tanım bulma çabasını göstermiştir. Ona göre üslûp dilsel açıdan herkesin gittiği yoldan gitmemek dilin verdiği imkanları herkesten farklı kullanmaktır. Bunun en güzel örneklerinin Kur'ân ayetlerinde olduğunu ifade etmektedir. 'Ayyâşî bir üslûp yakalamanın bazı noktalarına işaret etmektedir. Bir bütün olarak üslûbun kendi kurallarının olduğunu ancak kendisinin

⁹⁰ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Alfa, 2015), 7; Selâme Emîn, *Enâşîdu'r-ru'ât Virgîl* (Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1950), 7-9.

⁹¹ Nûreddîn es-Sed, *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb* (Cezair: Dâru Hûme, 2010), 144,145; Adnân İbn Zerîl, *el-Luğa ve'l üslûb* (Şam, 2006), 153; Pierre Noel Guiraud, *el-Uslubiyye*, çev. Munzir el-'Ayâşî (Halep: Dâru'l-Hâsub, 1994), 23,24.

ana malzemesi olan dilin veya gramer kurallarının yaygın olmayan kullanımlarının tercih etmenin özgün olabileceğini ifade etmektedir. Her ne kadar bu tür kullanımların gramer kurallarına aykırılık olarak görülme ihtimali olsa da Kur'ân ayetlerinde buna dair örnekler bulunduğu ve bu tarzla başka üslûplardan farklı olduğunu dile getirmiştir. Buna benzer dil tercihlerinin şiirlerde de görüldüğünü ifade etmiştir. 'Ayyâşî ayrı birer sistem olarak gördüğü üslûp ile dili bu noktada birbirinden ayırmaktadır. Dil, iletişimin netliğini ve en kestirme yolunu öncelediği için bu görevi görmede dilsel gereçleri en verimli tarzda kullanmaya önem vermektedir. Buna karşılık üslûbun ise iletişimin nasıllığını ön planda tutmayı tercih ettiğinden dilsel araçları farklı tarzda kullanmayı daha öncelikli gördüğü görüşünü ortaya koymaktadır. Bu açıdan dil "kim ne söyledi?" sorusunu hareket noktası olarak kabul ederken üslûp ise "kim neyi nasıl söyledi?" sorusunu esas gözetilmesi gereken nokta olarak belirler. 'Ayyâşî, üslûbun bu noktayı yakalayabilmesi için sözü farklılaştırması gerektiğini düşünmektedir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

Alevî, Yahyâ b. Hamza. *et-Tırâzü'l-mütezammin li-esrâri'l-belâğa*. 2 Cilt. Mısır: el-Muktatîf, 1914.

el-Âlûsî. *Rûhu'l-Meânî*. Beyrût: Dâru'l-Hayau't-Türâs, ts.

Anshori, Muhammed Luthfil. "Üslûbu't-tekrâr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm". *Journal of Arabic Education and Literature* 1/1 (2017), 56-73.

Aristoteles. *Retorik*. çev. Mehmet H. Doğan. Yapı Kredi Yayınları, 11. Basım, 2013.

Ayyâşî, Münzir Atâ. *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*. Şam: Dâru Nînovâ, 2015.

el-Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh. *Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Tevîl*. thk. Muhammed Subhî. Dımaşk-Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2000.

Buffon. "Üslûp Hakkında Nutuk". çev. Sabahattin Eyuboğlu 7 (1941), 32-37.

Buhtürî, *Divânu'l-Buhtürî*, thk. Hasan Kâmil s-Sîrafi, (Kâhire: Dâru'l-Me'arif, 1963).

Bulak, Şahap. "Bir Mikro Üslup İnceleme Denemesi: Ahmed Arif'in Merhaba, İçerde, Ay Karanlık Şiirlerinde Üslup". *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 55 (2016), 277-304.

Cevherî, İsmail b. Hammâd. *Sihâh tâcu'l-lüga ve sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979.

Cürcânî, Abdulkâhir. *Delâilül-i'câz Sözdizimi ve Anlambilim*. çev. Osman Güman. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.

Çalışkan, Adem. "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine -1: İlk Belirlemeler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/34 (2014), 29-52.

Çalışkan, Adem. "Üslûp ve Üslûpbilim Üzerine-2: Üslûp ve Üslûpbilimin Tarihçesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015), 27-80.

Çoban, Ahmet. *Edebiyatta Üslûp Üzerine: Sözün Tadını Dilde Duymak*. Ankara: Akçağ, 2004.

Dayf, Şevkî. *el-Belâğa tatavvur ve târih*. Kâhire: Dâru'l-Me'arif, 9. Basım, 1965.

Divlekçi, Celalettin. "Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi-I". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* II (2007), 117-133.

Divlekçi, Celalettin. "Tarihsel Süreç İçerisinde Üslûba İlişkin Tanım Çabaları ve Bir Tanım Denemesi-II".

- Ducrot, Oswald - Todorov, Tzvetan. *Dictionnaire encyclopedique des sciences du langage*. Paris: Editions du Seuil, 1972.
- Ebu'l 'Adûs, Yusuf. *el-Üslûbiyye er-ru'ye ve't-tatbîk*. Amman: Dâru'l-Musîre, 1. Basım, 2007.
- Emin, Ahmed. *en-Nakdu'l-edebî*. Kahire: Kelimat, 2012.
- Emîn, Selâme. *Enâşîdu'r-ru'ât Virgîl*. Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1950.
- es-Sa'lebî, Muhammed b. İbrahim. *El-Keşf ve'l-Beyân*. thk. Ebu Muhammed b. 'Âşûr. Beyrût, 2002.
- es-Sed, Nûreddîn. *el-Üslûbiyye ve tahlîlu'l-hitâb*. Cezair: Dâru Hûme, 2010.
- es-Sekkâkî, Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-'Ulûm*. thk. Naim Zerzûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- es-Sem'ânî, Muhammed b. Abdulcabbâr. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yaser b. İbrahim. Riyâd: Daru'l-Vatan, 1997.
- eş-Şirbînî, Muhammed b. Ahmed. *Tefsîru's-Sirâci'l-Munîr*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- es-Süyûtî, Celalüddîn, *Şerhu şevâhidi'l-muğnî*, thk. Mahmud eş-Şenkitî (Lecnetü't-Türâsi'l-'Arabî), ts, II, 943.
- Fadl, Salah. *'İlmu'l-üslûb*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1998.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. Abdulhamit Hindâvî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l Kutubi'l-ilmiiyye, 2003.
- Guiraud, Pierre Noel. *el-Uslubiyye*. çev. Munzir el-'Ayâşî. Halep: Dâru'l-Hâsub, 2. Basım, 1994.
- Haldun, Abdurrahman ibn. *Mukaddimetu İbn-i Haldun*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- el-Hattâbî, Hamd b. Muhammed. *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân (Selâse resail fi i'câzi'l-Kuran)*. thk. Muhammed Ahmet Halifullah - Muhammed Zağlul Selam. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1956.
- İbn 'Âşûr. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr Kâhire: Daru'l Kutubi'l-Misriyye, 1952.
- İbn Fâris. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. 6 Cilt. Dâru'l Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükarrem. *Lisânu'l-'Arab*. 6 Cilt. Kahire: Daru'l-Me'arif, ts.
- İbn Sinân, el-Haffâcî. *Sirru'l-fesâhe*. Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî, 1932.
- İbn Zerîl, Adnân. *el-Luğa ve'l üslûb*. Şam, 2006.
- İbnu Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vilu müşkil'l-Kur'ân*. thk. Seyid Ahmed Sakr. Kâhire: Daru't-Türâs, 2. Basım, 1973.
- İbnu Reşîk el-Keyrevânî, Ebû Alî el-Hasen. *el-'Umde fi sinâ'ati's-ş-iri ve nakdihi*. thk. Abdulvahit Şa'alan. Kâhire: Mektebet'l-Hâncî, 2000.
- İbnu'l-Esîr, Ziyâuddîn. *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-ş-ir*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamit. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyye, 2010.
- İmer, Kâmile vd. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Basım, 2013.
- İyâd, Şükrî Muhammed. *Medhal ilâ 'ilmi'l-üslûb*. Mekteb Mubâreku'l-'Âm, 2. Basım, 1992.
- İzzet, Ali. *el-İtticâhâtu'l-hadîse fi 'ilmi'l esâlîb ve tahlili'l-hitâb*. Kâhire, 1996.
- Jakobson, Roman. *Kadâyâ's-ş-iriyeye*. çev. Muhammed el-Vâlî - Mübarek Hanuz. Fas: Dâru Tubikal, 1988.

- Kaplan, Mehmet. *Teofik Fikret: Devîr, Şahsiyet, Eser*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 20. baskı., 2016.
- el-Kartâcenni, Ebü'l-Hasen Henüddîn Hâzim b. Muhammed b. Hasen b. Muhammed. *Minhâcu'l-buleğâ ve sirâcu'l-üdebâ*. thk. El-Habîb İbnu Havce. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 3. Basım, 1986.
- Kazvînî, Hatîb. *Telhîşü'l-miftâh*. Pakistan: Mektebetu Büşrâ, 2010.
- Metar, Salih Atiye. *fi't-Tatbîkâtî'l-üslûbiyye*. Kâhire: Mektebu'l-Âdâb, 2004.
- Misiddî, Abdüsselam. *el-Üslûbiyye ve'l-üslûb*. Dâru'l-Arabiyye li'l-Kuttâb, ts.
- Pierre Guiraud, *el-Üslûbiyye*, çev. Munzir Atâ el-'Ayyâşî, Halep: Daru'l-Hasûb li't-Tibaa', 1994
- Platon. *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 33. Basım, 2017.
- Rababa'e, Musa. *el-Üslûbiyye mefâhimuhâ ve tecelliyâtuhâ*. İrbid: Dâru'l-Kindî, 2003.
- Saussure, Ferdinand De. *Genel Dilbilim Dersleri*. çev. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998.
- Selame, Emin. *Enâşîdu'r-Ruâ't li Vircîl*. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1950.
- Sende, Abdullah. *Dîvânü İbn Zeydûn*. Beyrût: Daru'l-Ma'rife, 2005.
- Şâyib, Ahmet. *el-Üslûb*. Kâhire: Mektebetu'n-Nehdetu'l-Misriyye, 8. Basım, 1991.
- Tabataba el-'Alevî, Muhammed Ahmed. *'İyaru's-ş-ir*. thk. Abdussatır Abbas. Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-ilmîyye, 2005.
- Teftâzânî, Sa'düddîn. *Muhtasaru'l-me'ânî*. thk. İlyas Kaplan. İstanbul: Salah Bilici, 2017.
- Teftâzânî, Sa'düddîn. *Tedrîcu'l-edânî*, İstanbul: Salah Bilici Kitapevi, ts.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual, 2002.
- Vehbe, Mecdî - Mühendis, Kamil. *Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-'Arabiyye fi'l-luğa ve'l-edeb*. Beyrut: Mektebetu Lübnân, 2. Basım, 1984.
- Vergilius. *Çiftçilik Sanatı*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa, 2015.
- Zemaşerî, Muhammed b. Ömer. *Tefsîru'l-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.
- Zemaşerî, Ömer b. Ahmed. *Esâsu'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsul-'uyûn. 2 Cilt. Beyrût: Daru'l Kutubi'l-ilmîyye, 1998.
- "منذر عياشي". https://www.goodreads.com/author/show/4093008._ Erişim 26 Şubat 2024.